

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ
อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

PROCESS OF TRANSFERRING LOCAL WISDOM WICKER IN BAN
DONGCHAPU, BANG MAPLOR SUB-DISTRICT, KROK PHRA DISTRICT,
NAKHON SAWAN PROVINCE

อุทัยวรรณ ภูเทศ*

Uthaiwan Pootes

บทคัดย่อ

บทความนี้มีความมุ่งหมาย มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา จำนวน 3 ท่าน และกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา จำนวน 9 ท่าน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง โดยใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์นั้น มีรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาเป็นการสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ภายใต้การดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้และสืบทอดความรู้ต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน และส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดจากพ่อ แม่ ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาการจักสาน มีรูปแบบการถ่ายทอดโดยใช้วิธีการส่งสมประสงค์จากการที่เห็นพ่อ แม่ ทำเครื่องจักสานมาตั้งแต่เด็ก และลงมือปฏิบัติจริง การฝึกฝนด้วยตนเองและจากเพื่อนบ้าน จากผู้รู้ ผู้ชำนาญ การเรียนรู้จากตนเองโดยเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก เจ้าหน้าที่จากภาครัฐเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำเครื่องจักสานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านมากขึ้น

คำสำคัญ: กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น, เครื่องจักสาน, นครสวรรค์

* Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Sawan Rajabhat University.

ABSTRACT

This research aimed to study the transferring local wisdom wicker in Ban Dongchapu, Bang Maplor sub-district, Krok Phra district, Nakhon Sawan province. It's a qualitative research. Population of this research were divided into two groups : three experts and nine practitioners. The collection methods were construction interview and construction interview and descriptive analysis.

There are three findings from this research which can be identified as follows :

The process of transferring local wisdom wicker in Ban Dongchapu, Bang Maplor sub-district, Krok Phra district, Nakhon Sawan province is a form of knowledge, wisdom, inherited knowledge within the community under the daily life. Learning and knowledge inherited together for a long time. And most of them have inherited from their parents characteristics inherited wisdom. This process comes from the experience of them from their daily life that parents since childhood. And real action. The practice of self and neighbor of expert knowledge to learn from their own learning by trial and error. The government officer to help promote and support to enhance the wicker of the community more.

Keywords: Process of Transferring Local Wisdom, Wicker, Nakhon Sawan Province

1. บทนำ

เครื่องจักสาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านได้หลายอย่าง เช่น ตะกร้า กระจาด กระดัง ซึ่งใช้วัตถุดิบในชุมชน สะท้อนให้เห็นความชาญฉลาดในการเลือกสรรวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ทำเครื่องจักสาน ซึ่งชาวบ้านจะมีความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติของวัตถุดิบแต่ละชนิดเป็นอย่างดี แล้วนำมาดัดแปลงแปรรูปเป็นวัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสานด้วยวิธีง่าย ๆ แต่สนองการใช้สอยได้ดี เช่น ขาวภาคไต้หวันใบลำเจียก หรือใบปาล์มมาจักและสานเป็นเสื่อและกระสอบ โดยนำใบลำเจียกไปลนไฟให้ใบนิ่มก่อนที่จะจักเป็นเส้น หรือนำต้นลำเจียกไปแช่โคลนแล้วรีดให้แบน หรือการจักไม้ไผ่เป็นตอกแบบต่าง ๆ ให้เหมาะสมที่จะใช้สานเครื่องจักสานแต่ละชนิด สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ชาวบ้านเรียนรู้ จากการสังเกตและการทดลองสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนทำให้เครื่องจักสานแต่ละชนิดมีรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยที่สมบูรณ์ลงตัว

คุณค่าประการหนึ่งของเครื่องจักสานคือ คุณค่าทางศิลปะและความงาม เครื่องจักสานหลายชนิดมีรูปทรง โครงสร้าง และลวดลายที่ลวดลายงดงามอย่างยากที่จะหาเครื่องมือ เครื่องใช้ประเภทอื่นเทียบได้ เช่น ก่องข้าวของภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งเป็นตัวอย่างของเครื่องจักสานที่ได้รับการออกแบบอย่างแยบยล สนองการใช้สอยได้เป็นอย่างดี ตั้งแต่การสานตัวก่องข้าวสองชั้นเพื่อให้เก็บความร้อนได้ดี โดยไอร้อนจากข้าวเหนียวหนึ่งจะระเหยออกไปได้ตามรูระหว่างเส้นตอกอย่างช้า ๆ ไม่กลายเป็นหยดน้ำที่จะทำให้ข้าวเหนียวแฉะและบูดเสียได้ง่าย ก่องข้าวจึงเป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวหนึ่งได้ดีที่สุด ซึ่งเป็นผลจากการออกแบบที่แยบยลของช่างพื้นบ้านที่ได้ทดลอง ปรับปรุง สืบทอดกันเรื่อยมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้รูปทรงของก่องข้าวแต่ละท้องถิ่นยังมีความงดงามแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละถิ่นด้วย

คุณค่าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเครื่องจักสานไทย คือคุณค่าในการแสดงออกทางอารมณ์และจิตใจของช่างพื้นบ้าน เครื่องจักสานหลายชนิดของไทยสานอย่างละเอียดประณีตนั้น เริ่มตั้งแต่การแปรรูปวัตถุดิบ เช่น การจักตอกและเหลาหวายให้เป็นเส้นเล็ก ๆ เพื่อใช้สานและถัก ส่วนที่ต้องการความละเอียดประณีตของเครื่องจักสาน จนถึงการสานเป็นลวดลายซับซ้อนอย่างลายดอกพิกุลหรือลายसानของเครื่องจักสานย่านลิเภา เป็นต้น

เครื่องจักสานไทย เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งอย่างหนึ่งของไทยที่ทำสืบทอดกันมาแต่โบราณ แม้ทุกวันนี้จะมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังมี เครื่องมือเครื่องใช้หลายชนิดที่ไม่สามารถผลิตด้วยวัตถุดิบอื่น ๆ ที่ผลิตด้วยเครื่องจักสานตามระบบอุตสาหกรรมมาใช้แทนเครื่องจักสานได้ เช่น เครื่องจักสานประเภทก่องข้าวที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีภาชนะอื่นใดใส่ข้าวเหนียวหนึ่งได้ดีเท่าก่องข้าวและกระติบที่สานด้วยไม้ไผ่ ไม่มีเครื่องจับปลาที่ทำด้วยวัตถุดิบอย่างอื่นมาแทนที่ ลอบ ไซ สุ่มที่สานด้วยไม้ไผ่ได้ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นคุณลักษณะพิเศษของเครื่องจักสานที่มีคุณค่าในตัวเอง ยากที่จะใช้งานหัตถกรรมและอุตสาหกรรมอย่างอื่นทดแทนได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เครื่องจักสานมีอายุยืนยาวสืบต่อกันมานับพันปี แม้ในปัจจุบันการทำเครื่องจักสานจะลดจำนวนลงไปบ้างตามสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมเกษตรอุตสาหกรรม และก้าวต่อไปเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่การผลิตสิ่งต่าง ๆ ด้วยมือจะต้องลดลงเปลี่ยนมาเป็นการผลิตด้วยเครื่องจักรกลก็ตาม แต่เครื่องจักสานยังเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ที่ยังไม่สามารถผลิตได้ด้วยเครื่องจักรกล เพราะการทำเครื่องจักสานต้องใช้ความชำนาญและความสามารถเฉพาะตัวของช่างพื้นบ้านแต่ละถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นคุณค่าพิเศษของเครื่องจักสานที่ต่างไปจากผลิตภัณฑ์อื่นที่ผลิตด้วยเครื่องจักร เครื่องจักสานจึงเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งอย่างหนึ่งของไทยที่ควรอนุรักษ์ไว้สืบไป (Wibool Lee Suwan, 1989)

บ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กกลางประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำไร่ ทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ ในเวลาว่าง ๆ หลังจากทำนา ทำไร่ ทำสวน จะใช้ไม้ไผ่มาทำของใช้ในครัวเรือนเกือบทุกหลังคาเรือน โดยนำมาผลิตเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เช่น ตะกร้า กระจาด เสื่อรำแพน และยังมีเครื่องมือจับปลา เช่น สุ่ม ลอบ ไซ ซึ่งความรู้ในการจักสานนั้นจะได้มาจากการ

เรียนรู้ต่อ ๆ กันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความงามและการสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม เป็นศิลปะพื้นบ้านที่ควรอนุรักษ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านสืบไป

อย่างไรก็ตาม การทำหัตถกรรมเครื่องจักสานไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงวิถีความเป็นอยู่ สภาพชีวิตทางสังคมเศรษฐกิจความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี รวมไปถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงอยู่ถึงทุกวันนี้ การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานจึงเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ก่อนที่จะสูญหายไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ควรมีการศึกษาเรื่อง การกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานของชุมชน ว่ามีวิธีการอย่างไร จึงสามารถสืบทอดและอนุรักษ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านได้ในขณะที่ความเจริญทางเทคโนโลยี ทำให้สภาพแวดล้อมทางสังคมเปลี่ยนไป และยังคงรักษาคุณภาพของงานไว้ได้ ซึ่งถือได้ว่าชุมชนบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

3.2 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรตัวอย่าง ประกอบด้วย ประชากร 2 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยวิธีการสุ่มเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่มผู้ถ่ายทอดที่สำรวจได้ โดยใช้เกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้ 1) อายุ 50 ปีขึ้นไป 2) มีประสบการณ์ในการทำเครื่องจักสานมากกว่า 20 ปี 3) ความสามารถในการพัฒนาทักษะของตน 4) ความสามารถในการถ่ายทอดทักษะไปยังผู้รับการถ่ายทอด กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้รับการถ่ายทอด โดยใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) และใช้วิธีสโนว์บอล (Snowball Sampling) เป็นการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านของผู้รับการถ่ายทอดจากกลุ่มผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา

3.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

บ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก พูดคุย สันทนากลุ่ม และการสังเกตร่วมกันระหว่างผู้วิจัย นักวิชาการ และชุมชนชาวบ้านดงชะพลู ผู้วิจัยจึงได้ใช้กระบวนการกลุ่มโดยใช้เทคนิค PRA และใช้เทคนิคในการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าไปร่วมกิจกรรมต่างๆของชุมชน ทั้งในด้านวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ และสังเกตการณ์ตลอดช่วงระยะการดำเนินการประกอบอาชีพ เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งในด้านกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสาน

4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

- 1) ข้อมูลเชิงทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย
- 2) ข้อมูลเชิงปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมจากแหล่งข้อมูลโดยตรง จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

4.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และตรวจสอบข้อมูล จะดำเนินการไปพร้อมๆกันกับการรวบรวมข้อมูล โดยมีโอกาสซักถามและตรวจสอบข้อมูลที่ได้นำมาด้วยการแลกเปลี่ยนคำถามและแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ พร้อมกับการพิจารณาถึงความพอเพียงและความสมบูรณ์ของข้อมูล และนำมาเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย นอกจากนี้ทุกยังได้มีวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบแหล่งที่มาต่างๆของข้อมูลด้านต่างๆ โดยการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลของเวลา สถานที่ และบุคคล ให้ครบทั้ง 3 ด้าน ดังนี้

- 1) แหล่งเวลา (Time) เป็นการนำข้อมูลที่เป็นสัมภาษณ์ผู้ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานในชุมชนบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภोगโรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาจักสานที่ได้รับ ณ เวลาต่างกัน มาตรวจสอบและยืนยันข้อมูลว่ามีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

- 2) แหล่งสถานที่ (Place) เป็นการนำข้อมูลที่ได้รับจากการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ณ สถานที่ต่างกัน มาตรวจสอบและยืนยันว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

3) แหล่งบุคคล (Person) เป็นการนำข้อมูลที่ได้รับการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากผู้ที่เกี่ยวข้องหลายๆ คน มาตรวจสอบและยืนยันว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

5. ผลการวิจัย

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พุดคุย สนทนากลุ่ม และการสังเกต ร่วมกันระหว่างผู้วิจัย นักวิชาการ ราษฎรชาวบ้าน และชาวบ้านในชุมชนที่ประกอบอาชีพจักสานในชุมชนบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการกลุ่มโดยใช้เทคนิค PRA พบว่า รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานต่างๆ ที่ถูกคิดค้น และมีการพัฒนาตลอดเวลา อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการพัฒนาทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองร่วมกันของชุมชนบ้านดงชะพลู ได้แก่ พัด ตะกร้า กระจาด ลอบ ไซ กระบุง กระดัง โคมไฟ เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้มีผลต่อภูมิปัญญาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมจักสานเป็นอย่างมาก จนเกิดผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนาให้มีความทันสมัยมากขึ้น แม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานนี้ยังคงอยู่

จากการสำรวจสภาพพื้นที่ของบ้านชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ และสัมภาษณ์ประชาชนในหมู่บ้าน พบว่า ในปัจจุบันบ้านชะพลูประกอบอาชีพจักสานเป็นอาชีพรองจากการทำนา มีจำนวน 20 ครอบครัว และบ้านแต่ละหลังจะมีพื้นที่สำหรับใช้เป็นที่พักจักสานเครื่องใช้ต่างๆ เช่น กระบุง กระจาด หาบ ลอบ ไซ ตะกร้า ซึ่งชาวบ้านทำไว้ใช้เอง จะเห็นได้ว่า เมื่อครอบครัวมีการทำเครื่องจักสานไว้ใช้เอง แสดงว่าบ้านเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้สนใจ หรือครอบครัวเป็นแหล่งความรู้สำคัญที่ใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องจักสานของบ้านดงชะพลู ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ พ่อแม่ก็ได้รับการถ่ายทอดจากปู่ ย่า ตา ยายต่อๆ กันมา จะเห็นได้ว่า ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดจะมีความสัมพันธ์ภายในครอบครัว โดยเป็นระบบเครือญาติ และเพื่อนบ้าน และยังคงมีการถ่ายทอดการทำเครื่องจักสานโดยวิธีนี้อยู่ สำหรับการถ่ายทอดเครื่องจักสานของบ้านดงชะพลู โดยมีเพื่อนบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดการทำเครื่องจักสานนั้น ชาวบ้านมักจะไปรวมกลุ่มกันทำเครื่องจักสานที่บ้านใดบ้านหนึ่ง ซึ่งจากการสัมภาษณ์ได้ข้อมูลว่า บ้านที่ไปรวมกลุ่มกันทำนั้น จะเป็นบ้านของผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการทำจักสานหรือเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาจะช่วยแนะนำการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน หากมีข้อขัดข้องหรือสงสัยใดๆ จะได้คุยกันไปทำกันไป หรือสอนแบบตัวต่อตัว เพราะแต่ละคนจะมีความสามารถและความถนัดไม่เหมือนกัน ถือว่าเป็นการถ่ายทอดวิธีการจักสานอย่างหนึ่งโดยอาศัยพื้นความรู้เดิมที่มีอยู่แล้ว ทำให้เรียนรู้วิธีการทำเครื่องจักสานได้เร็วขึ้น

6. การอภิปรายผล

จากผลการศึกษา กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมเครื่องจักสานบ้านดงชะพลู ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจักสานได้มาจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เนื่องจากถูกฝึกหัดในการทำจักสานมาตั้งแต่อายุน้อย การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาเป็นการสืบทอดความรู้ภายในชุมชน โดยมีครอบครัวเป็นแหล่งการเรียนรู้หลักที่สำคัญ โดยวิธีการสานให้ดูเป็นตัวอย่าง การลงมือทำจริง การลองผิดลองถูก และการรวมกลุ่มกันเรียนรู้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Prathom Nikamanon (1992) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การค้นหาความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย พบว่ารูปแบบการเรียนรู้กับการถ่ายทอดความรู้จะมีรูปแบบเหมือนกัน คือ การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือน ๆ กันและเป็นอาชีพรองจากการทำนา ทำไร่ ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้หัตถกรรมจักสานนั้น ได้แก่ บรรพบุรุษประกอบอาชีพนั้นสืบทอดต่อกันมานานแล้ว บรรพบุรุษอพยพมาจากถิ่นอื่นโดยมีความรู้ความชำนาญติดตัวมาก่อนแล้วมาอยู่ในพื้นที่ที่ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมอำนวย จึงประกอบอาชีพจักสานและถ่ายทอดสืบทอดกันมา ก่อให้เกิดอาชีพของหมู่บ้าน ในส่วนของแรงจูงใจที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ คือ การจักสานทำให้เกิดรายได้และผู้รับการถ่ายทอดอย่างมีความภูมิใจที่เครื่องจักสานได้เป็นสัญลักษณ์จังหวัดนครสวรรค์ ได้สร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักทั้งในและต่างประเทศ เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาที่เพิ่มพูนคุณค่าทางเศรษฐกิจให้กับท้องถิ่นอันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้ดีขึ้นอีกด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของ Amon Krishnarangsan (2003) ที่กล่าวว่า คนมีแรงจูงใจได้หลายลักษณะ เช่น แรงจูงใจปฐมภูมิเป็นแรงจูงใจที่เป็นความต้องการทางชีวภาพเพื่อการอยู่รอด ในที่นี้คือ รายได้เพื่อมาเลี้ยงครอบครัวแรงจูงใจภายนอกเป็นแรงจูงใจที่เกิดขึ้นจากแหล่งจูงใจที่อยู่ภายนอกตัวบุคคล เช่น เงิน ผลของแรงจูงใจ คือ ช่วยเพิ่มระดับของพลังและกิจกรรมของบุคคล ดังนั้น การที่จะสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนในชุมชนจะช่วยให้การถ่ายทอดความรู้การผลิตเครื่องจักสานให้คงอยู่ต่อไปได้

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) การถ่ายทอดความรู้ของครอบครัว พ่อแม่มีส่วนสำคัญต่อการเรียนรู้และสืบทอดความรู้ของผู้สืบทอด ดังนั้น จึงควรมีการสร้างตระหนักและเห็นคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของการจักสานแก่กลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ในชุมชนให้มากขึ้น เนื่องจากว่าปัจจุบันความเจริญของวัตถุนิยมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดการย้ายแรงงานจากชุมชนสู่เมือง หน่วยงานภาครัฐควรเข้าไปดูแลในส่วนการสร้างแรงจูงใจ เช่น การสร้างรายได้ การหาแหล่งทุนหาตลาด เพื่อกระตุ้นให้เยาวชนรุ่นใหม่เกิดความสนใจและมีทัศนคติที่ดีต่อองค์ความรู้ท้องถิ่น ดังนั้น จึงต้องร่วมกันในการสร้างความตระหนักให้กับลูกหลานเยาวชนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม

โดยเฉพาะอาชีพการจักสานที่พ่อแม่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษให้คงอยู่ต่อไปยาวนาน

2) การถ่ายทอดความรู้ของชุมชนในการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานนั้น เกิดมาจากคนในครอบครัวและผู้ที่มีความรู้ประสบการณ์และความเชี่ยวชาญ ซึ่งในช่วงหลังการจัดการความรู้และการถ่ายทอดความรู้นั้นมีหน่วยงานราชการเข้าไปแนะนำ และสถานที่ราชการ หรือโรงเรียนเป็นศูนย์ฝึกอบรม ดังนั้น ควรมีการพัฒนาการเรียนรู้การผลิตและการจักสานผ่านระบบการศึกษา การถ่ายทอดความรู้การจักสานเชื่อมโยงกับระบบโรงเรียนในชุมชนอันเป็นสถานที่เรียนรู้ในหลักสูตรการพัฒนาอาชีพ ควรเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างแท้จริง ครูซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ต้องเป็นสื่อกลางในการประสานสัมพันธ์สร้างความตระหนักและความเข้าใจร่วมกันระหว่างพ่อแม่ลูกหลานในครัวเรือน รวมทั้งคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มอาชีพจักสานโดยร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้อาชีพจักสาน หากองค์กรชุมชนร่วมมือกับโรงเรียนท้องถิ่นในการจัดการเรียนรู้อาชีพจักสาน จะช่วยให้นักเรียนได้ซึมซับวิถีชีวิตในท้องถิ่น และเรียนรู้วิธีการทำมาหากินของผู้ปกครอง รวมทั้งโรงเรียนยังได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนตรงตามสภาพที่เป็นจริง เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ในการสืบสานศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปในอนาคตอันยาวนาน

3) ควรมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยโรงเรียนในชุมชนร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่นหรือภาครัฐในการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอนที่ใช้ปัญหาในชุมชนเป็นตัวตั้ง ด้วยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบบูรณาการ พัฒนาหลักสูตรสำหรับเยาวชนให้เยาวชนได้เรียนในโรงเรียน ในที่นี้คือ การผลิตเครื่องจักสานซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการดังกล่าวจะช่วยลดปัญหาที่ว่าความรู้ของพ่อแม่ที่ใช้ในการประกอบอาชีพไม่ได้รับการถ่ายทอดให้ลูกหลานที่อยู่ในระบบ การศึกษา ยิ่งลูกหลานเข้าเรียนในระบบโรงเรียนก็ยิ่งห่างจากชุมชนมากขึ้นตามลำดับ ลูกหลานไม่สามารถสืบทอดต่ออาชีพที่พ่อแม่ได้ทำไว้

7.2) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาบทบาทของหน่วยงานราชการท้องถิ่น หรือภาครัฐ ในการสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) ควรศึกษาศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

3) ควรมีการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในสาขาอื่นและในท้องถิ่นอื่น เช่น ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า ด้านเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

References

- Amon Krishnarangsan. (2003). *Teaching Students to Apply Psychology to Learning*. Bangkok: Saun Sunandha Rajabhat Institute.
- Nidhi Eoseewong. (1996). *Local Knowledge for Sustainable Development*. Phitsanulok Thammachak Printing.
- Prathom Nikamanon. (1992). *Research Report for Knowledge and Knowledge Transfer in Rural Thailand*. Bangkok: Srinakharinwirot University.
- Samart Chansoon. (1993). *Wisdom and Rural Development. Landscape Foundation Intelligence Foundation and Villages*. Bangkok: Amarin Printing Group F.
- Supang Chandawanich. (2009). *The Data Analysis in Qualitative Research*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Wibool Lee Suwan. (1989). *Baskets in Thailand*. Bangkok: Odeon Store.